

ПРОБЛЕМА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ НАЦИСТСЬКОЇ НІМЕЧЧИНИ ТА РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ В ЗАРУБІЖНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Оксана САЛАТА

доктор історичних наук, доцент,
завідувач відділу всесвітньої історії ННДІУВІ

Анотація. Розглядаються праці зарубіжних науковців-істориків, у яких здійснено спробу дослідити та проаналізувати інформаційну політику нацистської Німеччини і Радянського Союзу періоду Другої світової та Великої Вітчизняної воєн щодо сутності пропагандистської діяльності Націонал-соціалістичної партії у Німеччині та більшовицької партії в СРСР; процесу формування суспільної думки серед населення Німеччини; механізмів та засобів впливу на населення європейських країн, територія яких була окупована військами противника; окремих аспектів суспільно-політичного, соціально-економічного життя у СРСР, населення якого перебувало під німецькою окупацією; характеру та значущості партизанського руху періоду Другої світової війни.

Ключові слова: інформаційна політика, пропаганда, органи нацистської пропаганди, інформаційно-психологічний вплив, війна, інформаційне протистояння.

ПРОБЛЕМА ИНФОРМАЦИОННОГО ПРОТИВОСТОЯНИЯ НАЦИСТСКОЙ ГЕРМАНИИ И СОВЕТСКОГО СОЮЗА В ЗАРУБЕЖНОЙ ИСТОРИОГРАФИИ

Оксана САЛАТА

доктор исторических наук, доцент,
заведующая отделом всемирной истории ННИИУВИ

Аннотация. Рассматриваются труды зарубежных историков, в которых осуществлена попытка исследовать и проанализировать информационную политику нацистской Германии и Советского Союза в период Второй мировой и Великой Отечественной войн, а именно: сущность пропагандистской деятельности Национал-социалистической партии в Германии и большевистской партии в СССР; процесс формирования общественного мнения среди населения Германии; механизмы и средства влияния на население европейских стран, территория которых была оккупирована войсками противника; отдельные аспекты общественно-политической, социально-экономической жизни населения СССР, находившегося под немецкой оккупацией; характер и значимость партизанского движения в период Второй мировой войны.

Ключевые слова: информационная политика, пропаганда, органы нацистской пропаганды, информационно-психологическое влияние, война, информационное противостояние.

PROBLEM OF INFORMATIONAL CONFRONTATION OF NAZI GERMANY AND SOVIET UNION IN THE FOREIGN HISTORIOGRAPHY

Oksana SALATA

*Doctor of Science in History, associated professor,
Head of Department of World History of NRIUSWH*

Annotation. *The paper considers works of foreign historians devoted to research and analysis of information policy of Nazi German and Soviet Union during World War II and Great Patriotic War in the matter of 1) essence of propaganda of National and Socialist party in Germany and Bolshevik Party in the USSR; 2) process of formation of public opinion of population of Germany; 3) mechanisms and means of influence on population of European nations which territories were occupied by enemy forces; 4) some aspects of social-political and social-economical life in the USSR which population was occupied by German troops; 5) character and significance of partisan movement during World War II.*

Key words: *information policy, propaganda, agencies of Nazi propaganda, informational and psychological influence, war, informational confrontation.*

Друга світова і Велика Вітчизняна війни стали важливим фактором зміни цивілізаційних цінностей та орієнтирів не лише для народів, які зазнали катастрофічних втрат та руйнувань, але й для усього світу, увійшли в історію як ключові події ХХ ст. Саме тому інтерес громадськості до них з кожним роком зростає, а така наука, як історія, потребує глибших досліджень окремих проблем. Діапазон тем з дослідження цього періоду є найбільш широким, окремі аспекти подій стали об'єктом жвавої дискусії у вітчизняній історіографії, що сприяло введенню до наукового обігу певної кількості нових документів, матеріалів; з'явилося багато досліджень, у яких більш об'єктивно висвітлюються пропагандистська діяльність та інформаційна політика Німеччини і Радянського Союзу. Втім картина подій 1939–1945 рр. не стане повною, якщо не враховувати досліджень, проведених російськими, англійськими, французькими, німецькими, американськими та іншими вченими. Отже, аналіз малодоступних для вітчизняних істориків документів та

матеріалів надасть можливість глибшого вивчення найактуальнішої проблеми досліджуваного періоду.

Розвідки російських, німецьких, англійських, американських учених, істориків та публіцистів, присвячені тематиці Другої світової війни, заслуговують на увагу ще й тому, що уводять до наукового обігу цінні документи, публікації бібліографічних досліджень та мемуарної літератури.

Поряд з працями, присвяченими збройній боротьбі, можна виокремити дослідження, в яких автори намагаються відобразити одну з найбільш актуальних проблем сьогодення – інформаційного протистояння нацистської Німеччини та Радянського Союзу у 1939–1945 рр., зокрема інформаційні технології, що були застосовані урядами обох країн для впливу на свідомість та морально-психологічний стан власного населення і населення противника, а звідси – й на результати самої війни.

Проблема інформаційного впливу на свідомість населення окупованих територій у роки Другої світової війни

практично не студіювалася у період існування Радянського Союзу, оскільки такі поняття, як «інформаційні технології», «німецький інформаційний простір», засоби та механізми формування інформаційного простору науковцями не досліджувалися. Незважаючи на те, що в СРСР механізми й засоби впливу на населення вивчалися досконало фахівцями спеціальних служб та управлінь, істориками досліджувалися переважно ідеологічна пропаганда серед населення з пріоритетним напрямком «Комуністична партія – гегемон та організатор соціалістичного життя» та лише частково методи, механізми агітації та пропаганди, коли мова велася про нацистське керівництво та німецьку окупаційну владу.

У Німеччині склалася дещо інша ситуація: з приходом до влади Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (НСДАП) активно й досить відкрито працювали міністерства, управління пропаганди та просвіти, які розробляли механізми і засоби впливу на населення та особовий склад армії. Така велика увага до засобів інформаційного впливу була спричинена жахливою поразкою у Першій світовій війні. Перші дослідження інформаційної політики Третього рейху починають з'являтися в 60–70-х роках ХХ ст.

У цей період історіографію війни поповнюють праці радянських істориків, у яких аналізується політика Третього рейху, зокрема, що проводилася на окупованих нацистською армією територіях. Праці радянських публіцистів Л. Гінзбурга, Д. Мельникова, Л. Чорної висвітлюють негативні наслідки пропаганди гітлерівської Німеччини. Так, у своїй праці «Потусторонние встречи» Л. Гінзбург наголошує на особистій

відповідальності керівників Третього рейху за політику, яку вони проводили в окупованих країнах Європи та СРСР. Автор виявляє політичні пріоритети нацистської Німеччини та наслідки пропаганди, що проводилася на окупованих територіях [4]. Л. Чорна, досліджуючи апарат нацистської диктатури та його пропагандистську діяльність, показала нацистську Німеччину як державу, де тоталітаризм набув особливої форми і контролю над усіма сферами суспільно-політичного життя й був установлений єдиною соціал-демократичною партією. Її праця – одна з перших, де розкриваються механізми впливу особи чи групи осіб на ціле суспільство, зокрема німецьке [9]. Важливим кроком у вивченні інформаційної політики нацистської Німеччини постали питання військово-політичної діяльності нацистського уряду, спроби встановити інформаційну блокаду для населення Німеччини. У цьому контексті період військового підйому Третього рейху знайшов висвітлення у монографіях відомого російського історика Л. Безименського. У праці «Третий фронт. Секретная дипломатия Второй мировой войны. Особый архив» [2] автор розкриває справжні наміри великих європейських держав та США ще на початку 30-х років ХХ ст. У дослідженні він намагався розкрити інформаційну політику західних держав, які прагнули за допомогою нацистської Німеччини вирішити проблеми на Сході Європи.

У загальних роботах з історії націонал-соціалізму досить широко висвітлювалася ідеологія німецького фашизму та його ідейні витоки, а, наприклад, у монографії О. Галкіна «Германский фашизм» націонал-соціалістична ідеологія та її втілення в інформаційній політиці на-

цистської Німеччини розглянуті більш детально. Автор розкриває сутність пропагандистської діяльності Націонал-соціалістичної партії у Німеччині та її плани щодо окупованих територій СРСР; аналізує соціально-психологічні основи та соціалістичний компонент у системі гітлерівської ідеології [3].

Питання інформаційної політики у працях радянських та сучасних істориків розглядалося лише дотично, в основному як ідеологічна пропаганда населення власної країни та війська й населення противника. На жаль, як уже зазначалося вище, поняття «інформаційний простір» у 80–90-х роках ХХ ст. ще не стало об'єктом уваги науковців-істориків, які вивчали проблеми Другої світової та Великої Вітчизняної воєн. Пропагандистська діяльність СРСР та Німеччини не розглядалася вітчизняними істориками як повноцінна інформаційна політика, спрямована на населення та війська противника.

У кінці 60-х – на початку 70-х років ХХ ст. питання інформаційного протистояння, механізмів та засобів впливу постає предметом дослідження зарубіжних істориків. Отже, метою даного дослідження є визначення кола робіт зарубіжних учених, у яких розглядалася нацистська та радянська пропаганда як інформаційне протистояння в Другій світовій війні. Відповідно завдання – виявити в зарубіжній історіографії Другої світової війни тенденції до вивчення інформаційної політики Німеччини, її інформаційної війни проти СРСР та впливу нацистської пропаганди на морально-психологічний стан населення окупованих територій СРСР.

Перші дослідження, в яких аналізувалася інформаційна політика Третього

рейху, були здійснені безпосередніми учасниками Другої світової війни: членами нацистського уряду, чиновниками Міністерства пропаганди та освіти Німеччини. Лише у 50-х роках ХХ ст. західноєвропейські історики та публіцисти, використовуючи матеріал, зібраний та збережений сучасниками подій 1939–1945 рр., починають досліджувати факти Другої світової війни.

Вивчаючи твори зарубіжних істориків з проблеми інформаційної пропаганди та інформаційного протистояння Німеччини і Радянського Союзу, необхідно зазначити, що більшість із дослідників мала доступ до матеріалів, які були невідомі радянським історикам і давали можливість показати події Другої світової війни з позицій спостерігача. Водночас європейським історикам невідомі були матеріали про справжнє становище на фронтах і в тилу як Червоної Армії, так і Вермахту. Незважаючи на це, зазначений період займає у зарубіжній історіографії надзвичайно важливе місце: німецькі, англійські та американські історики навіть у загальних працях більш глибоко досліджують інформаційну політику, її взаємовпливи та протидію у Німеччині та СРСР. З'явилися праці, де пріоритетним стало дослідження окремих аспектів суспільно-політичного, соціально-економічного життя населення СРСР, що піддалося німецькій окупації. Проте узагальнюючого дослідження, яке б продемонструвало історіографічну спадщину з питання німецького інформаційного простору та інформаційного протистояння СРСР і Німеччини як окремої теми, в сучасній Україні немає, а самі терміни в історичній літературі практично не використовуються для характеристики окупаційного періоду в

СРСР та інших країнах, що були окуповані гітлерівською Німеччиною.

Аналіз наукової літератури, що була опублікована у Німеччині, Англії та США, показав, що ефективність і негативні наслідки інформаційної політики Німеччини розкриваються у працях німецьких істориків та публіцистів Е. Хадамовські [14], Н. Мюллера [7], П. Лонгеріха [6], Р. Коела [16] та ін. Важливою підсумковою працею німецьких істориків про Другу світову війну стало 10-томне видання серії «Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg» [18] («Германський Рейх і Друга світова війна». – Переклад авт.).

Найбільш активними у дослідженні нацистської пропаганди й інформаційної політики Третього рейху загалом виявилися саме німецькі історики. Цінність їхніх праць полягає у висвітленні процесу створення протягом 1933–1945 рр. у Німеччині Націонал-соціалістичною партією безпрецедентної у світовій історії системи державного маніпулювання масами та повністю підконтрольного фашистському керівництву інформаційного простору. Відповідно особливу увагу було приділено показу підготовки Німеччини до нападу на Радянський Союз, зокрема засобами ведення інформаційно-психологічної війни проти Червоної Армії й цивільного населення СРСР. На думку істориків, нацистська пропаганда мала послабити бойовий дух червоноармійців, сприяти дезорганізації радянського тилу, забезпечити покірність та роботу місцевого населення. Щоб реалізувати такі плани, нацистській Німеччині необхідно було зруйнувати колишні світоглядні настанови радянських громадян і сформувані нові стереотипи та уявлення.

Пропагандистську політику нацистської Німеччини в період тимчасової окупації України і Білорусії, її вплив на психологічний стан населення вивчали також західноєвропейські вчені та американські історики: Д. Армстронг [1, 10], Г. Джоуett [15], Я. Кершоу [5], П. Лонгеріх [6], Г. Ферстерч [8], М. Балфор [11], В. Соесман [19], В. Віпперман [20] та ін. Характерними рисами їхніх робіт є досить широке використання документів Нюрнберзького процесу, архівних матеріалів європейських країн, спогадів учасників радянського партизанського та українського національного руху. Незважаючи на це, окупаційний режим на захоплених німецькою армією територіях не став пріоритетним або хоча б привабливим напрямком у дослідженнях західноєвропейських та американських істориків. Більшість істориків досліджувала нацистську пропаганду в основному в період становлення Націонал-соціалістичної партії в Німеччині. Пропагандистська діяльність Третього рейху серед населення окупованих територій СРСР у німецькій історіографії окремо не виділяється. Цей бік діяльності нацистського керівництва розглядався лише в загальних рамках проблем окупаційної політики.

Першим кроком у вивченні пропагандистської діяльності Націонал-соціалістичної партії Німеччини як самостійної проблеми стала праця сучасника Геббельса Е. Хадамовські. Будучи безпосереднім учасником та свідком діяльності Третього рейху, позиціонуючи себе фахівцем-експертом із формування суспільної думки, він досліджував механізми і технології впливу засобів пропаганди на населення Німеччини. Діяльність у такому напрямку змушувала

його самого здійснювати дослідження у цій галузі з метою визначення її ефективності. Важливим для історичної науки є те, що, досліджуючи методи пропаганди НСДАП, він дійшов висновків, що пропаганда і диференційоване застосування сили мають доповнювати один одного в особливо продуманій формі й ніколи не є абсолютними протилежностями. Застосування сили може бути частиною пропаганди. Саме цей принцип, на думку Е. Хадамовські, ігнорувала Націонал-соціалістична партія після приходу до влади у Німеччині [14]. Праці німецького автора надали наступникам велику кількість матеріалів з вивчення згаданої теми й відкрили шлях до дослідження такої глобальної сучасної зброї, як інформаційна політика.

Багато досліджень здійснено на основі архівних матеріалів, документів та щоденників безпосередніх учасників подій Другої світової війни. Надзвичайно важливою в цьому контексті є праця Д. Армстронга «Радянські партизани в Другій світовій війні» [10], яка базується на документальних матеріалах: звітах і повідомленнях нацистських політичних та військових діячів і посадових осіб окупаційної адміністрації та Вермахту. Автор аналізує роботу пропагандистських відділів Вермахту проти радянських партизанів на окупованих територіях, діяльність яких, на думку історика, дуже послаблювала вплив пропаганди на населення й змушувала окупаційну владу застосовувати все нові методи впливу. Д. Армстронг доводить, що про характер та військову значущість партизанського руху в період Другої світової війни істориками Німеччини та СРСР виголошувалися прямо протилежні заяви, а офіційні радянські оцінки часто

розходилися в тлумаченні важливості «спонтанної» патріотичної реакції населення, мужності й організаторських здібностей місцевих партійних керівників, які скеровували діяльність центральних партійних та військових органів. Його праця є першою спробою внести ясність щодо озвучених питань шляхом системного дослідження великої кількості документів, здебільшого німецьких, але також і радянських, захоплених у кінці Другої світової війни [1].

Плани нацистської Німеччини щодо захоплення життєвого простору СРСР розглядалися також відомим німецьким істориком Н. Мюллером. Зосередивши увагу на головному – з'ясуванні ролі Вермахту та його органів у здійсненні фашистського окупаційного режиму на радянській території, – автор розкриває причини зриву планів німецької окупаційної адміністрації і, як наслідок, краху окупаційного режиму. Важливе місце в праці займає питання про провальні спроби фашистського командування та окупаційної влади посилити свій режим шляхом політичної й соціальної демагогії та інформаційної політики. Автор зумів розкрити справжню роль фашистського Вермахту в плануванні здійснення окупаційної політики на захопленій території СРСР у роки Другої світової війни.

Аналізуючи окремі аспекти інформаційної політики нацистської Німеччини, історик дійшов висновків про те, що політична ціль його країни полягала в тому, аби назавжди покінути з більшовизмом та комуністичною ідеологією, знищити соціалістичний лад, Радянську державу. Вирішуючи економічні проблеми Третього рейху, нацисти планували перетворити захоплені території

Південно-Східної Європи в аграрно-сировинний придаток «великонімецької економічної сфери» та у важливий ринок збуту її промислової продукції [7].

Діяльність закладів нацистського пропагандистського апарату, створених з приходом НСДАП до влади, викликала зацікавленість у німецьких дослідників. Німецький історик П. Лонгеріх досліджував пропагандистську діяльність Закордонного відділу Міністерства закордонних справ; використання радіомовлення нацистським керівництвом. Він проаналізував структуру Міністерства закордонних справ, визначивши місце і роль Закордонного відділу в інформаційній політиці Третього рейху; розкрив методи та технології впливу на населення країн Європи через засоби радіомовлення та періодичних видань; показав, що радіомовлення використовувалося керівництвом Третього рейху з метою психологічної обробки населення й стало одним із головних методів нацистської інформаційної політики [17].

Важливим аспектом досліджень П. Лонгеріха є вивчення діяльності каральної машини фашистської Німеччини, розкриття ролі Г. Гімmlера у вищій партійній ієрархії, організації націонал-соціалістичного терору та знищенні євреїв. Реалізація жажливих установок про знищення населення окупованих країн, що не мали відношення до «нордичної раси», уповні розвернулася після початку Другої світової війни. Науковець показує етапи формування свідомості Гімmlера в умовах розвитку та закріплення націонал-соціалістичних ідей. Він надає переконливі докази у «перетворенні» Гімmlера в цинічного холоднокровного творця й виконавця репресивної політики Рейху. Масові каральні

акції на території Польщі, Радянського Союзу та інших країн, створення величезної мережі концентраційних таборів, депортації населення для рабської праці у Німеччині стали свідченням його політики. Найстрашнішим злочином Гімmlера, на думку П. Лонгеріха, є Голокост, результатом якого стало знищення більше 6 мільйонів осіб єврейської національності [6]. На жаль, у контексті зазначених досліджень учений не розглядає інформаційну політику Німеччини як одну з глобальних причин втрати її політичного авторитету в Європі.

Європейський дослідник Р. Коел вивчав декрети нацистського уряду щодо становлення нових німецьких колоній на окупованих східних територіях та створення нового селянства – фольксдойче. Вивчення цих документів допомогло визначити роль німецьких селян на окупованій території. Один із таких декретів поклав початок жорстоким директивам та наказам, виконання яких стало змістом німецької політики на окупованих територіях України. Р. Коел дійшов висновку: внаслідок таких декретів створювалися умови протиставлення різних народів на окупованій території. Важливим відкриттям Коела був також показ пропаганди, яку проводила окупаційна влада серед сільського населення, та її впливу на свідомість і поведінку селян у перші місяці окупації [16].

Структуру пропагандистського апарату Вермахту та його діяльність серед військ противника досліджував військовий історик О. Бухбендер. Його праці присвячені дослідженню нацистських листівок, які розповсюджувалися в роки Другої світової війни на фронтах бойових дій [12]. Він відзначає, що на першому етапі війни пропаганда проти

Червоної Армії мала виразний відбиток ейфорії від наступу, що поширювався; прагнучи психологічно роздавити й без того приголомшених червоноармійців та звести нанівець морально-психологічний стан бійців, вона більше використовувала словесний натиск. Керівництво Німеччини, на думку О. Бухбендера, безумовно, розуміло, що пропаганда – це могутній інструмент для проведення бажаної політики. Саме тому приділялася пильна увага пропагандистській діяльності на фронті. Суттєвими є висновки про те, що підготовка війни проти Радянського Союзу одночасно означала й підготовку пропагандистської війни, а вона почалася задовго до військових дій. 1 квітня 1939 р. при Вищому командуванні збройних сил – ОКВ (*Oberkommando der Wehrmacht* – ОКВ) – був створений підрозділ «Вермахт-пропаганда». Перед нападом на Радянський Союз при Міністерстві пропаганди був організований «генеральний реферат Східний простір» (*Generalreferat Ostraum*) на чолі з Еберхардом Таубертом, часто іменований також «організацією Вінета», у 1943 р. перетворений у «відділ Схід» («*Abteilung Ost*»). Саме ці установи й стали основними центрами ведення пропагандистської роботи на передовій лінії фронту та серед «східних добровольців» [13].

Німецькі історики Г. Ферстерч і Г. Шніттер досліджували діяльність прусько-німецького генерального штабу в 1940–1965 рр., зокрема його роботу в умовах Другої світової війни. У контексті цієї проблеми вони розглядали діяльність керівництва Вермахту та його концепцію пропагандистської війни. Г. Шніттер визначив роль пропагандистської діяльності в умовах німецької діючої армії серед бійців Вермахту та військ

противника [8]. Цінними є дослідження науковця щодо діяльності відділу пропаганди Вермахту, де висвітлюється його структура, органи управління й основні функції. Він також робить висновок про те, що відділ займався організацією всіх заходів, які мали впливати на суспільство в самому Рейху та за кордоном; зосереджує увагу на трьох основних напрямках інформаційної політики Вермахту: пропаганді серед німецького населення та військовослужбовців, пропаганді в діючій армії та «пропаганді на ворога» – на його збройні сили й цивільне населення.

Деякі роботи австралійського вченого М. Балфора присвячені дослідженню пропагандистської діяльності нацистської Німеччини на Східному фронті [11]. Зокрема, автор розкрив схему, за якою будувалася пропагандистська діяльність Міністерства східних окупованих територій та Вермахту на окупованих територіях СРСР. Важливим для висвітлення зовнішньої інформаційної політики нацистської Німеччини у 1939–1945 рр. є також аналіз пропаганди, спрямованої на країни Західної та Східної Європи.

Американський дослідник Г. Джоуетт вивчав ідеологічну концепцію А. Гітлера та Націонал-соціалістичної партії щодо пропагандистської діяльності серед населення Німеччини. Він виокремив основні принципи та положення, рекомендовані Гітлером, яких необхідно було дотримуватися під час пропаганди ідей та психологічного впливу на суспільство. Г. Джоуетт зазначає, що така пропагандистська діяльність допомогла НСДАП у короткий термін захопити владу й контролювати практично всі сфери життя німецького суспільства [15].

Комплексно інформаційну політику нацистської Німеччини досліджував англійський вчений Я. Кершоу. Вивчаючи діяльність А. Гітлера, автор розглядає нацистську пропаганду як систему, створену й керовану Й. Геббельсом. На думку Я. Кершоу, ідея та образ нової держави наполегливо впроваджувалися в життя суспільства та свідомість кожного німецького громадянина. Досить ефективним виявився метод психологічної обробки населення: досліджуючи документальні джерела, історик наводить факти, які підтверджують ефективність психологічної обробки значної частини суспільства, особливо середнього класу та селянства. У своїй праці він акцентує увагу на тому, що під впливом інформаційної політики Міністерства пропаганди значна кількість селян об'єдналася й створила організацію «Селянський союз», який брав на себе зобов'язання виробництва сільськогосподарської продукції для Третього рейху [5].

В агітаційно-пропагандистській діяльності керівництво Націонал-соціалістичної партії робило ставку на робітничий клас. Досліджуючи це питання, американський історик В. Соесман показав, що А. Гітлер і керівництво нацистської Німеччини зрозуміли: робітники – це основна рушійна сила у здійсненні загарбницьких колонізаційних планів Третього рейху. Саме тому керівництво країни розпочало кампанію з ідеологічно-психологічної обробки цієї частини німецького суспільства та проголошення поліпшення соціального становища й власне статусу робітника. На думку В. Соесмана, ораторський хист А. Гітлера та Й. Геббельса у присутності величезної аудиторії діяв буквально шокуюче, що підтверджує активний розвиток

радіомовлення не лише на території самої Німеччини, а й на території інших країн, зокрема окупованих [19].

Важливе місце у суспільній думці післявоєнної Німеччини також посідала німецька національна ідея. Тому, як зазначає німецький дослідник В. Віпперман, націоналізм зображувався як рух за відродження німецької національної ідеї та широко використовувався А. Гітлером у його промовах перед робітниками та іншими верствами населення Німеччини. На думку В. Віппермана, такий пропагандистський прийом у післявоєнній Німеччині був надзвичайно актуальним, здатним підняти маси на будь-яку справу [20].

Розглядаючи окремі праці зарубіжних істориків, необхідно зазначити, що інформаційна політика нацистської Німеччини та її спроби створити у Європі й на окупованих територіях особливий інформаційний простір не залишилися поза увагою вчених-істориків та публіцистів Англії, США та Німеччини. Сучасне бачення та розуміння інформаційної політики, інформаційного простору допомагає науковцям комплексно вивчати події Другої світової та Великої Вітчизняної воєн. Інформаційне протистояння між СРСР та нацистською Німеччиною все більше привертає увагу сучасних дослідників, а його вивчення дає можливість відтворити повноцінну картину подій 1939–1945 рр.

Загалом необхідно відзначити, що для істориків Німеччини, США та Великобританії характерною є пильна увага до діяльності нацистської пропаганди на території Третього рейху, тоді як вплив на Червону Армію та населення окупованих територій СРСР вивчався в основному в контексті політики Німеччини на Сході.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Армстронг Джон*. Советские партизаны. Легенда и действительность. 1941–1944 / Джон Армстронг. – М.: Центрполиграф, 2007. – 496 с.
2. *Безыменский Л.А.* Разгаданные загадки Третьего Рейха, 1933–1941: Книга не только о прошлом / Л.А. Безыменский. – М.: Изд-во агентства печати «Новости», 1981. – 279 с.; *Його ж*. Третий фронт. Секретная дипломатия Второй мировой войны. Особый архив. – М.: Вече, 2003. – 441 с.
3. *Галкин А.А.* Германский фашизм / А.А. Галкин. – М.: Наука, 1967. – 399 с.
4. *Гинзбург Л.* Потусторонние встречи / Л. Гинзбург. – М., 1990. – 312 с.
5. *Кершоу Я.* Гитлер / Я. Кершоу. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. – 320 с.
6. *Лонгерих Петер*. Генрих Гиммлер. Биография / Петер Лонгерих. – Мюнхен: Сидлер, 2008. – С. 120.
7. *Мюллер Н.* Вермахт и оккупация (1941–1944) / Н. Мюллер; [пер. с нем. А.Артемова, А.Долгорукова, И.Карабутенко, Ю. Чупрова, Г.Шевченко]; под редакцией А.Юденкова. – М.: Воениздат, 1974. – 387 с.
8. *Ферстерч Г.* Прусско-германский генеральный штаб 1640–1965. К его политической роли в истории / Г. Ферстерч, Г. Гельмерт, Г. Отто, Г. Шниттер; [перевод с немецкого Рудого Г.]. – М.: Мысль, 1966. – 572 с.
9. *Черная Л.Б.* Коричневые диктаторы: Гитлер, Геринг, Гиммлер, Геббельс, Борман, Риббентроп / Л.Б. Черная. – М.: Республика, 1992. – 384 с.
10. *Armstrong J. A.* (Ed.) Soviet Partisans in World War II. Мадисон / J. Armstrong A. – 1964. – 361 p.
11. *Balfour Michael.* Propaganda in War 1939–1945. Organisations, Policies and Publics in Britain and Germany. – London, Boston and Henley / Michael Balfour. – 1979. – 520 p.
12. *Buchbender O.* Heil Beil: Flugblattpropaganda im 2. Weltkrieg. Dokumentation und Analyse. Reihe: Militarpolitische Schriftenreihe. Band 10 / O. Buchbender, H. Schuh. – Stuttgart, 1974. – 274 p.
13. *Buchbender O.* Heil Beil: Flugblattpropaganda im 2. Weltkrieg. Dokumentation und Analyse. Reihe: Militarpolitische Schriftenreihe. Band 10 / O. Buchbender, H. Schuh. – Stuttgart, 1974. – 274 p.
14. *Hadamowsky E.* Propaganda und nationale Macht. Die Organisation der oeffentlichen Meinung fuer die nationale Politik / E. Hadamowsky. – Oldenburg, 1933. – 128 s.
15. *Jowett G.S.* Propaganda and Persuasion. Newbury Park etc. / G.S. Jowett, V. O'Donell. – Stuttgart, 1992. – 240 p.
16. *Koehl R. L.* RKFDV: German resettlement and population policy 1939–1945 / L. Koehl R. – Cambridge, 1957. – 352 p.
17. *Longerich P.* Propagandisten im Krieg. Die Pressabteilung des Auswartigen Amtes unter Ribbentrop / P. Longerich. – Munchen, 1987. – 215 p.
18. *Müller R.-D.* Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg. Bd. 10/1 u. Bd. 10/2. – Stuttgart, 2008. – S.732.
19. *Soeseman B.* Propaganda und Oeffentlichkeit in der «Volksgemeinschaft» // Nationalsozialismus und die deutsche Geschichte: Einfuehrung und Ueberblick / Hrsg. von Soeseman B. Deutsche Verlags-Anstalt. – Stuttgart-Muenchen, 2002. – 416 s.
20. *Wipperman W.* Der konsequente Wahn. Ideologie und Politik Adolf Hitlers. / W. Wipperman. – Muenchen, 1989. – 620 s.

REFERENCES

1. *Armstrong Dzhon*. Sovetskie partizany. Legenda i deystvitelnost.1941–1944 / Dzhon Armstrong. – М.: Tsentrpoligraf, 2007. – 496 s.
2. *Bezymenskiy L.A.* Razgadannye zagadki Tretego Reykha, 1933–1941: Kniga ne tolko o proshlom / L.A. Bezymenskiy. – М.: Izd-vo agentstva pechati «Novosti», 1981. – 279 s.; *Bezymenskiy L.A.* Tretyi front. Sekretnaya diplomatiya Vtoroy mirovoy voyny. Osobyi arkhiv. – М.: Veche, 2003. – 441 s.
3. *Galkin A.A.* Germanskiy fashizm / A.A. Galkin. – М., 1967. – 399 s.
4. *Ginzburg L.* Potustoronnie vstrechi / L. Ginzburg. – М., 1990. – 312 s.
5. *Kershov Ya.* Gitle / Ya. Kershov. – Rostov-na-Donu: Feniks, 1997. – 320 s.
6. *Longerikh Peter.* Genrikh Gimmler. Biografiya / Peter Longerikh. – Myunkhen: Sidler, 2008. – S. 120.
7. *Myuller N.* Vermakht i okkupatsiya (1941–1944) / N. Myuller; [per. s nem. A.Artemova, A.Dolgorukova, I.Karabutenko, Yu. Chuprova, G.Shevchenko]; pod redaktsiye A.Yudenkova. – М.: Voениzdat, 1974. – 387 s.

8. *Fersterch G.* Prussko-germanskiy generalnyy shtab 1640–1965. K ego politicheskoy roli v istorii / G. Fersterch, G. Gelmert, G. Otto, G. Shnitter; [perevod s nemetskogo Rudogo G.]. – M.: Mysl, 1966. – 572 s.

9. *Chernaya L.B.* Korichnevye diktatory: Gitler, Gering, Gimler, Gebbels, Borman, Ribbentrop / L.B.Chernaya – M.: Respublika, 1992. – 384 s.

10. *Armstrong J.A.* (Ed.) Soviet Partisans in World War II. Madison / J. Armstrong A. – 1964. – 361 p.

11. *Balfour Michael.* Propaganda in War 1939–1945. Organisations, Policies and Publics in Britain and Germany. – London, Boston and Henley / Michael Balfour. – 1979. – 520 p.

12. *Buchbender O.* Heil Beil: Flugblattpropaganda im 2. Weltkrieg. Dokumentation und Analyse. Reihe: Militarpolitische Schriftenreihe. Band 10 / O. Buchbender, H. Schuh. – Stuttgart, 1974. – 274 p.

13. *Buchbender O.* Heil Beil: Flugblattpropaganda im 2. Weltkrieg. Dokumentation und Analyse. Reihe: Militarpolitische Schriftenreihe. Band 10 / O. Buchbender, H. Schuh. – Stuttgart, 1974. – 274 p.

14. *Hadamowsky E.* Propaganda und nationale Macht. Die Organisation der oeffentlichen Meinung fuer die nationale Politik / E. Hadamowsky. – Oldenburg, 1933. – 128 s.

15. *Jowett G.S. V.* Propaganda and Persuasion. Newbury Park etc. / G.S. Jowett, V. O'Donell. – Stuttgart, 1992. – 240 p.

16. *Koehl R. L.* RKFDV: German resettlement and population policy 1939–1945 / L. Koehl R. – Cambridge, 1957. – 352 p.

17. *Longerich P.* Propagandisten im Krieg. Die Pressabteilung des Auswartigen Amtes unter Ribbentrop / P. Longerich. – Munchen, 1987. – 215 p.

18. *Mülle R.-D.* Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg. Bd. 10/1 u. Bd. 10/2. – Stuttgart, 2008. – S.732.

19. *Soeseman B.* Propaganda und Oeffentlichkeit in der «Volksgemeinschaft» // Nationalsozialismus und die deutsche Geschichte: Einfuehrung und Ueberblick / Hrsg. von Soeseman B. Deutsche Verlags-Anstalt. – Stuttgart-Muenchen, 2002. – 416 s.

20. *Wipperman W.* Der konsequente Wahn. Ideologie und Politik Adolf Hitlers. / W. Wipperman. – Muenchen, 1989. – 620 s.

O. Salata

Problem of Informational Confrontation of Nazi Germany and Soviet Union in the Foreign Historiography

Abstract

Information policy of Nazi Germany on occupied territories of the USSR during World War II and Great Patriotic War were poorly researched in the Soviet Union. Principle directions of researches of German, English, American and Russian scientists concerning problem of formation of information policy for occupied by Nazi Germany territories of the USSR are examined. Different thinking of the process of creation of the unprecedented in the world history system of state manipulation by masses and information space completely subordinated to Nazi authorities that was held in Germany in 1933 – 1945 by National and Socialist Party is analyzed. It is proved that information policy of Nazi Germany and its attempts to create special information space in Europe and occupied territories attracted the attention of historians and publicists from England, the USA and Germany. The works devoted to research some aspects of social-political and social-economical life in the USSR under the German occupation are described. It is established that majority of German scientists had critical attitude towards steady implement of idea and image of the new form of the world domination to life and consciousness of the German people. It is outlined that German, American and British historians paid special attention to Nazi propaganda on the territory of the Third Reich while its influence on Red Army and population of occupied territories of the USSR was researched in the context of German policy in the East. It is obvious that modern understanding of information policy and information space promote complex research of events of the World War II and Great Patriotic War. Informational confrontation between the USSR and Nazi German attracts increasingly greater attention of contemporary researchers and its investigation promotes reconstruction of faithful situation in 1939 – 1945.